

Detektivroman och socialhistoriskt dokument

Per Christian Jersild. **De ondas kloster**. 225 sidor. Stockholm: Albert Bonniers förlag; 2003. ISBN 91-0-010140-0.

Recensent: Carl Lindgren, med dr, Doktorsskolan, institutionen för medicin, Borgmästarvillan, Karolinska sjukhuset, Stockholm.

■ P C Jersild hör till de läkare som lämnat det medicinska hantverket och övergått till ett skönlitterärt författarskap. I detta har han städse drivits av en obändig vilja att påverka den rådande ordningen genom att ta ställning för den enskilda människan gentemot ett hierarkiskt, byråkratiskt eller teknokratiskt samhälle. Denna ansats har han valt vare sig det gäller företeelser inom vården eller inom samhället i stort. I synnerhet har han stått på de utslagnas, sårbaras eller oförståddas sida. För Jersild har berättelsen och de övergripande sammanhangen oftast fått det stora utrymmet och karaktärsbeskrivningarna det mindre.

Litterär diptyk

Sin senaste roman, den 33:e i ordningen, framlägger han som en diptyk i två helt symmetriska delar, till och med till sidantalet, betitlade »Den förra delen« respektive »Den senare delen«. I sin symmetri är de också komplementära spegelbilder av varandra såväl innehållsmässigt som berättartekniskt. Den förra delen rymmer själva berättelsen framställd av en extern, allseende berättare. Språket är beskrivande, flyter lugnt och är helt i avsaknad av dialog och värderingar. I den senare delen är berättaren intern, känsloladdad och kommenterande. Tempot är högt, och handlingen drivs framåt i telegramform, och meningarna är stundom fragmentariska. Inskjutna reflexioner, parenteser och interna monologer bryter medvetet mot den tidigare textbehandlingen.

Berättelse med historiskt tema

Fem fromma män, båtbröderna, som i början av 1200-talet vänt den rådande kyrkoordningen ryggen, besjålas av en övertygelse om att vilja gott. De grundar ett kloster där de tar hand om unga vindrivna, sargade och utnyttjade pojkar. Men deras ansträngningar vänds, enligt den nutida analysen dock i sin motsats. Då det slutna klostret hotas av insyn utifrån begår de fem båtbröderna kollektivt självmord likt sina samtida katharer genom att bränna sig inne i klostret. De

omhändertagna pojkarna är då redan döda. Klostret var byggt på den plats där Skeppsholmskyrkan står idag, men hari den senare delen även det brunnit och skall utgrävas. Den moderna tidens utgrävning blottlägger, med en obducentens exakthet, lager efter lager av historien, till den sista och kanske största upptäckten görs. Då avbryts vidare undersökningar.

Nutida naturvetenskaplig tolkning

Om den förra delen är själva berättelsen utgör den senare delen den nutida rationella, naturvetenskapliga tolkningen av densamma. Genom modern teknologi som DNA-analys och datorbaserad virtuell framställning av båtbröderna kan dagens arkeologiska undersökare med förbluffande precision återskapa de historiska personerna och det yttre händelseförloppet. Men en vetenskapligt exakt rekonstruktion innebär inte självklart en förståelse. Vad som inte kan framställas är båtbrödernas tankar och bevekelsegrunder. Genom att själva välja en plats i helvetet skulle dessa tillförsäkra sina offer en plats i himlen. Blir då klostret verkligen ett ont kloster, eller är det bara den vetenskapliga analysen som får det att framstå så? Gäckas vår förståelse av verkligheten genom att den betraktas genom den vetenskapliga exakthetens glasögon?

Bok med många bottnar

Boken kan läsas på flera plan – som en forntida detektivroman eller som ett socialhistoriskt dokument. Men den kan också läsas som en utgångspunkt för reflexion över människans oförmåga till förståelse och tolkning av en berättelse, trots tillgång till alla objektiva fakta. På samma sätt kan vi inom vården stundom lämnas i fullständig oförståelse inför en patients berättelse trots tillgång till alla dataanalyser från laboratorier och tredimensionell återgivning av patienten.

Kontrasternas diktare

Claes Andersson. **Det är kallt, det brinner. Fyrtiotvå dikter**. 59 sidor. Stockholm: Bonniers, 2004. ISBN 91-0-010268-7.

Recensent: Lars Erik Böttiger, professor, Saltsjö-Boo.

■ De stora poeterna inom läkarkåren är få, den finlandssvenske Claes Andersson är en av dem och en klart lysande stjärna. I sin senaste samling »Det är kallt, det brinner« framträder han – re-

dan i titeln – som en motsatsernas diktare. »En lycklig människa« kom 1996. Fem år senare hade lyckan förbytts mot nattsvart mörker, dystert omvitnat i »Dessa underbara stränder, förbi glidande«. Den lycklige skalden hade allt, den pessimistiske ingenting: »Livet tar slut just när vi lärt oss älska det«. Mellan de båda böckerna ligger en hjärtoperation »Sågades mitt bröstben itu med motorsåg, Togs fram mitt dansande hjärta.« Efter operationen: »Jag ser mörkt på min framtid, jag är optimist – – Jag är inte den som ger upp i sista taget« – liksom i det kända Goethecitatet hopas kontrasterna: »Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt«.

De fyrtiotvå dikterna i den senaste diktsamlingen är tidsbestämda, från november 2002 till februari 2003. Tonen har mildrats, det nattsvarta har givit efter för en mer gråtonad färgskala. Men de mörkaste dagsaktualiteterna finns där i sin skrämmande tydlighet:

*Som strax före eller efter någonting ofattbart,
Torn störtar, människor faller mot himlen.*

Liksom de ofattbara dödssiffrorna i de stora katastroferna:

*Vårt öde, och våra barns och deras barns, låg
i händerna på korkade vita män i olja.
100 000 1 000 000 döda? Who cares?*

Men allting är ändå inte svart eller grått:

*Hösten ställer ut sin palett av gult, rött, brunt i
Sinnrika kombinationer.
Dikt kan man inte äta, den tar inte slut,
den är försumbar
och därför omistlig.*

Han vet att livet närmar sig sitt slut:

*Jag är på resa genom höstens trakter in
i vintern
Det är kallt, det brinner vart jag än
Vänder mig.*

Vi vet att vintern, den slutliga kalla och mörka kommer:

Vi vet hur det går, men inte när?

Och i den sista, den fyrtioandra dikten:

*Nu skingras vännerna för världens vindar.
Vännerna lämna sina vänner, stänger sina
grindar.
Kanske möts vi igen någonstans, vem vet?

Men jag är rädd att allt bara tar slut och att
vi drivs ur alla drömmar ut.*

Men han har inte givit upp allt hopp. Kort före slutet, i fyrtionde dikten, tar han ett

krafttag. »Vi är de verkliga optimisterna«, säger han och bestämmer sig för att bli allt som han aldrig lyckats med tidigare. Han ska bli skötsam, vänlig, skämtsam och tillgiven. Han ska magra, han ska motionera, läsa alla olästa böcker (»ta mig en Proust!«), åter kontraster och motsatser. Läs och njut! Ni möter skalden som vet att allt snart är slut, men som i det liv som ännu unnas honom hittar guldgrubben, som gläder honom – och kan hjälpa oss.

En bok sprängfylld med medicin- och kulturhistoria

Nils-Erik Landell. **Läkaren Linné. Medicinens dubbla nyckel.** 319 sidor. Stockholm: Carlsson Bokförlag; 2004. ISBN 91-7203-593-5.

Recensent: Rolf Byström, specialistläkare, Beroendecentrum Hållpunkten, Stockholm.

■ Klinikern Linné – icke den blomsterkransade fridsfursten, botanikern, zoologen, mineralogen, kemisten, läraren, folkbildaren, forskningsresanden, lärdomsgiganten – utan just människoläkaren, är ämnet för Nils-Erik Landells nya bok »Linne som läkare – lärdomens dubbla nyckel«

»Clavis medicinae duplex« ansåg Linne själv vara den viktigaste bok han skrivit. Den mindre nyckeln öppnar dörren till hjärnsjukdomarna, den stora öppnar dörren till de övriga sjukdomarna och deras botande.

Men vägen dit var lång och ringlande. Nils-Erik Landell följer Linné – eller Linnaeus som han genomgående skriver – från barndomshemmet i Råshult och Stenbrohult, via Växjö och Lund till Uppsala, med vida utstickare i Europa. Men sjöresor undanbad sig Linné, de ledde till sjösjuka och obehag. Andra fick göra resandet, och det blev som be-

kant väldiga resor över haven, med stort vetenskapligt resultat.

Något spontanistisk kronologi

Nils-Erik Landell är lärd som sitt föremål, och hans bok bågvar av medicinhistorisk lärdom och allmän kulturhistoria. Linné var en rastlös själ, och lite av rastlösheten har nog smittat av sig på författaren. En viss tankspriddhet färgar ibland framställningen, och en något spontanistisk kronologi gör att man stundom lämnas i ovisshet om var man befinner sig i det händelserika livsloppet. Stilen kan svaja något, ibland lite för mycket stackato, någon gång knastrar det och stundom kan det rent av vara lite svårt att hänga med i Linnés mårgfulla men inte helt lättlästa »swensko«. Men för det mesta är det en ren lust att följa Doktor Landell längs Linnés fenomenalt överrika livsväg.

Förbluffande rik livsgärning

Skildringen är som bäst när Linné själv känns närmast. Och då rör det sig oftast om den unge Linné. Särskilt kostbar – och ruggig! – är skildringen av den offentliga dissektion Linné bevistade i Stockholm 1729. Ett kranium som förtärts av syfilis uppvisas. »... hwilken Caries ätet näsebenet sänder, och på hufwudskålen håhl«. Den anatomiska utbildningen på den tiden var uruselt – professor Olof Rudbeck den yngre hade tröttnat på medicin då Linné kom till Uppsala – och studenterna fick skaffa sig anatomisk undervisning bäst dom kunde.

Man häpnar över hur mycket Linné hann med under sin livsvandring. Han skriver sin avhandling om de återkommande febrarna hos Uppsalastudenterna – och snuddar vid malarians gåta. Han beskriver gruvarbetarnas stendamm-lungor i Falun, minst 200 år innan yrkesmedicinen ens var uppfunnen. På några få år blir han en oslagbar kännare av tidens medicinalväxter, av antimon-lever, spansk fluga, djävulsträck, drakblod och rävkaka. Och han lyckas med bedriften att få bananplantan att blomma i Cliffords trädgård efter 100 års vila 1736. Bananen var den överlägsna medicinalväxten enligt Linné – kunde bland annat serveras kokt till arga personer. Europas lärda valfärdade till plantan.

Framgångsrik allmänpraktiker

Klinikern Linné är alltså huvudpersonen. Vid sidan om liljor, tagghudingar och lapptummor fanns också en bekymrad doktor som visade sig vara en inte så lite framgångsrik allmänpraktiker. Vem visste t ex att Linné hade mottagning för sysslösa sprättar med

»franzosen« i Stockholm? Eller att han lyckades trassla sig ur uppdraget som marinläkare inför den totalt misslyckade flottexpeditionen till Ryssland i kriget 1741? Han begav sig helt enkelt ut på en resa för att kartlägga Gotlands naturrikedomar. Uppbrott var Linnés lösning på allehanda kniviga konflikter.

En bok för alla mottagningsbokhyllor

De akademiska fejderna var legio då som nu. Här skulle man vilja veta mer om Linnés temperament, läggning och humör. Särskilt ömsint kan han nog inte ha varit mot sina akademiska fiender, den fattige prästsonen från Småland, som på några få år lyckades svinga sig upp till vetenskapsvärldens högsta tinnar. Att han kunde vara butter framskymtar i Carl Tersmedens dagboksanteckning från 1735. Här anar man kanske ett lite väl vördsamt tassande inför lärdomsgiganten. Men detta är marginella anmärkningar. Nils-Erik Landell har skrivit en rik bok om en kollega och en av våra absolut märkligaste svenskar. Rekommenderas till den välsorterade mottagningsbokhyllan. •